

UJVÁRY Gábor
tudományos főmunkatárs
VERITAS Történetkutató Intézet

senior research fellow
VERITAS Research Institute and Archives Budapest,
Hungary
email: gabor.ujvary@veritas.gov.hu

GONDOLUNK MÉG PIROSCHKÁRA? AZ ICH
DENKE OFT AN PIROSCHKA SZEREPE A NÉMETEK
MAGYARSÁGKÉPÉBEN

PIROSCHKA IN THE GERMANS' IMAGE OF
HUNGARIANS

ABSTRACT

The German writer Hugo Hartung's book „Ich denke oft an Piroshka” was first published in 1954. In the first two decades after the Second World War it was the best selling literary work in the Federal Republic of Germany. Between 1954 and 1962 almost 1,2 million copies was sold. From the novel a highly successful movie was made, one of the greatest blockbuster of West German film production. Due to the many different adaptations of the book (radio play, drama, audiobook) the Piroshka story still lives on in the 21st century. Beyond the fact that the book plot takes place in Hungary, primarily at Székkutas which is beside Hódmezővásárhely, why are these works important for us Hungarians? Our response: the book had a very significant impact on the formation of a positive image of Hungarians in Germany. The jaunty, nice, not too deep, but readable novel became a true bestseller, which determinately influenced the conceptions of Hungarians in a positive way. The current study discusses these matters.

Kulcsszavak: Hugo Hartung, XX. századi német irodalom, magyarságkép

Keywords: Hugo Hartung, 20th century German literature, image of Hungarians

Az íróként az először 1954-ben – utána aztán újabb kiadásokban is -- megjelent Ich denke oft an Piroshkával népszerűvé vált szerző, Hugo Hartung nemcsak Hódmezővásárhely-Kutasipusztja (a mai Székkutas) nevét tette a német nyelvterületen ismertté, de a magyarsággal kapcsolatos sztereotípiák németországi terjedését és

beidegződését is nagyban segítette. Annál is inkább, mert a regényből 1955-ben rendkívül nagy sikerű film született, s a kötet különböző adaptációi (rádiójáték, színdarab, sőt hangoskönyv) révén a Piroshka-történet még a 21. században is él.

Bár Hartung nem tartozik a legnagyobb német írók közé, az Ich denke oft an Piroshkának németországi magyarságképet alakító hatása mégis sokkal erősebb volt, mint a „magaskultúra” alkotásaié. Ráadásul – számos magyarság-ábrázolással szemben – valóban személyes élményen alapult, amelyet a szerelem, s minden bizonnyal az előzetesen Magyarországról olvasott szépirodalmi munkák és útleírások sora is kissé megszépített. Így aztán mindenféle olyan – még a romantika korából örökölt – magyarság-klisé megjelenik a műben, amely az idegenforgalmi propagandát mindmáig táplálja, s a szabadság szinonimájává váló „puszta” idealizált képében nyilvánul meg leginkább. A könnyed, kedves, nem túlságosan mély, ám olvasmányos regény igazi bestseller lett, a magyarságról alkotott elképzeléseket pedig egyértelműen kedvezően befolyásolta. Egy letűnt korszakot idézett föl akkor, amikor a Wirtschaftswunder Német Szövetségi Köztársasága, valamint a gazdasági és politikai csőd felé közelítő Magyarország között szinte kibékíthetetlen volt az ellentét. A nosztalgikus emlékezés, a magyarok pozitív megítélése erősen befolyásolta az 1956-os magyar forradalom után Nyugat-Németországba menekülő magyarok szíves befogadását, a róluk kialakult kedvező képet, amely részben – mindenféle kedvezőtlen, politikai alapozottságú sajtótudósítások ellenére – még 2019-ben is él.

Hugo Hartung 1954-es emlékezése a legismertebb német nyelvű, Magyarországon játszódó – szerzője műfaji meghatározása szerint vidám – regény. Rendkívüli hatását bizonyítja, hogy a II. világháború utáni két évtizedben a Német Szövetségi Köztársaságban ez volt a legnagyobb példányszámban eladott irodalmi mű. 1954-től 1962-ig majdnem 1,2 millió kötete kelt el.¹ A belőle 1955-ben készített film pedig – amelynek forgatókönyvírói között szintén megtaláljuk Hartungot – a háború után újrainduló nyugatnémet filmgyártás egyik legnagyobb kasszasikere lett.²

Nem túl bonyolult története röviden összefoglalható. Az elsőéves egyetemista főhős, Andreas – aki Hartung alteregója – cserediákként érkezik Magyarországra. Budapestre tartó hajóútján megismerkedik egy fiatal, csinos és gazdag honfitársnőjével, akibe azonnal szerelmes lesz. Mindössze egy estét tölthetnek együtt Budapesten, mivel tovább kell utazniuk: Grétának a Balatonra, Andreasnak pedig a Hódmezővásárhely melletti Kutasipusztára. A fiú itteni vendéglátói, a körorvos³ és családja mindent megtesznek annak érdekében, hogy jól érezze magát, amit a magyar vendégszeretet mellett az is elősegít, hogy megismerkedik és sok időt tölt együtt „Piroshká”-val, az állomásfőnök 17 esztendő, németül viszonylag jól beszélő, érte rajongó lányával.⁴ A bimbózó szerelmet Gréta Andreast Siófokra invitáló levele töri meg. Az erről tudomást szerző Piroska titokban követi a Balatonhoz Andreast, s a szerelmi háromszög-történetben Piroska Gréta fölé kerekedik (utóbbi még segíti is ebben). Andreas és Piroska együtt utaznak vissza Hódmező-

vásárhely-Kutasipusztára, ezután azonban a lány kerülí imádotjtja társaságát. Majd csak az Andinak becézett fiú távozása előtti kukoricahántáskor kerülnek újra közel egymáshoz, de szerelmük plátói marad. Amikor azonban Piroska megállítja az Andreast hazaszállító gyorsvonalat, a fiú a csomagját is odahagyva leszáll, s végül szerelmet vall. Ekkor talán – nem derül ki a regényből – végre meg is csókolják egymást. Ahogy a regény végén Hartung emlékezett: mindig sokat gondol Piroskára, aki az ő szemében örökké fiatal és szép, 17 éves leány marad. Néha úgy véli, találkozásuk semmiség volt, aztán mégis rájön, hogy ez jelent számára mindent.⁵

A valóságot és a fikciót keverő, akár banálisnak is mondható, mégis nagyon kedvesen, olykor szatirikusan elbeszélt történetet nehéz lenne irodalomelméleti szempontból elemezni. Annál inkább adja magát a társadalom-lélektani és a történeti közelítés lehetősége.

Irodalmilag a kényesebb bíráló akár giccsesnek, elkoptatott fordulatokon alapulónak ítélné a regényt. Lehet lekezelően és becsmérően beszélni róla, miként ezt néhányan meg is tették. Érdemes azonban óvatossá lenni az azonnali minősítéssel. Ahogy a Hartungnál tizenöt esztendővel idősebb, kiváló magyar író, Karinthy Frigyes jó érzéssel és saját tapasztalataiból kiindulva 1935-ben megállapította: „A valódi művész abban különbözik közvetlen rokonától, a műértő széplélektől és megértő kortárstól, hogy éppolyan szívós és egyszerű lelki gyomra van, mint a legközönségesebb kocsmázó filiszternek, [...] s éppúgy érzi az élet teljességét, mint Shakespeare, aki témáit nem klasszikus remekművekből s nem [...] Bacon bölcs gondolataiból, hanem az egykorú füzetes regények ponyvaképletéből merítette.” Hozzátette: saját műveiből „az a csekély számú töredék, amiben a szigorú esztétikus elemzés is művészi értéket ismert el és fedezett fel, mindig giccses hangulatból született meg, s gyakran táplálkozott, titokban, a legalantasabb ponyvadalok és fércművek és verklímotívumok és gépzongora-betétek törmelékeiből”.⁶ Két évvel e sorok megjelenése előtt pedig arról cikkezett, hogy „a Fény és Sötétség szellemének utánozhatatlan szabadalmáról”, „férfi és nő szerelméről” megfedkeztek a művészek, ezért a „Szerelem” elindult alkotót keresni. Mind a költő, mind a regény- és a drámaíró visszautasította, korszerűtlennek és laposnak ítélte a témát, végül azonban egy bugyuta kupléban a Szerelem magára ismert.⁷

Karinthy gondolatait a Hartung Piroska-regényéhez hasonló alkotások örömteli befogadásának tömeglélektani háttérével színesíthetjük. Ma már – sajnos – a politikusok is jól tudják, amire Hartung 65 éve kiválóan ráértett: az emberek többnyire nem árnyaltan és elvontan, hanem a körülöttük lévő világot fekete-fehér kategóriákba rendezve gondolkodnak. Létüket meghatározza, hogy milyen hagyományokkal, mely szűkebb környezetben élnek; ugyanakkor mindig érdeklik őket a saját szokásrendszerüktől eltérő jelenségek. Ebben az esetben az európai kultúra részét alkotó, ám attól részben mégis különböző magyarországiak. A népszerűségi vágyó íróknak pedig ezeknek az igényeknek a kiszolgálása is feladata. Lehetőleg oly módon és színvonalon, ahogy azt Hartung teszi. Regénye ugyan semmiképpen sem hasonlítható a szépirodalom legjelesebb műveihez, mégis mesterségének biz-

tos ismeretéről, az élvezetes eseményszövéshöz és meséléshez szükséges eszközök ügyes használatáról tanúskodik. Lektűr, de annak értékeesebb változata.

A politikatörténeti nézőpont az esztétikainál és a lélektaninál is fontosabb. A 20. században a jelentősebb német írók a politikába már nem kívántak közvetlenül beleszólni, politikai szerepet ritkán játszottak. (Magyar kollégáikkal ellentétben, akik az 1990-es évekig ezt tették.) Bár a kötetben politikáról szinte egyáltalán nem esik szó, mégis – valószínűleg önkéntelenül és Hartung szándéka ellenére – politikai következményei lettek. Két esztendővel a megjelenése után ugyanis nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az általa, illetve a történetet feldolgozó 1955-ös film révén rokonszenvessé vált, az 1956-os forradalom véres megtorlása elől menekülő magyarokat segítőkészen fogadták az NSZK-ban. Eredetileg 3000 fő érkezett volna, a végén majdnem 14 000 lett belőle.⁸ Mindez persze elsősorban az erős antikommunizmusnak, a nyugatnémet „gazdasági csoda” eredményeinek és munkaerő-szükségletének a következménye volt, de kétségtelen, hogy a lakosság hangulatának pozitív alakításában a Piroschkának is része volt. Annál inkább feltűnő e jelenség, mivel a II. világháború végén és után még a keleti területekről érkező németek milliós tömegeivel szemben is meglehetősen bizalmatlanul viselkedtek a német „öslakosok”.

Más vonatkozásban is érdekes azonban a regény megírásának, illetve cselekményének a kora: 1954 és 1922 vagy 1923. Utóbbi dátumot azért írom bizonytalanul, mivel a késői nyár többszöri említésén kívül semmiféle utalás sem segít minket az időpont meghatározásában, mintegy ezzel is időtlenné téve a mondandót. Az 1902-ben született szerző a regényben 21 esztendő a történet idején, Hartung későbbi interjúi és a magyar kutatások viszont azt valószínűsítik, hogy 1922-ben látogatott Magyarországra. Akkor, amikor Magyarországon éppen megindult a négy-öt esztendő múlva kiteljesedő konszolidáció, Németországban viszont még kaotikus állapotok uralkodtak. A két állam kapcsolatai is eléggé ellentmondásosak voltak: bár közös háborús vereségük összekötötte őket, Németország a polgári, Magyarország viszont a tekintélyelvű demokráciát képviselte, évezrednyi múltra visszanyúló lemaradása, félperiferiális helyzete megmaradt.

1954-ben viszont nehezen lehetett nagyobb különbséget elképzelni, mint ami a felemelkedő Nyugat-Németország és a második világháború előtti időszak élet-színvonalát is alulmúló Magyarország között feszült. Előbbi az elsősorban az emberi igényeket kielégíteni vágyó újraiparosítás révén gyorsan gazdagodott. Utóbbi pedig éppen a lakosság érdekeit figyelmen kívül hagyva, a hadigazdálkodásra hasonlító iparfejlesztést erőltetve süllyedt vissza egy jó két évtizeddel azelőtti élelnívóra. Nem mellékesen pedig éppen azt a falusi környezetet igyekezett a maga képére igazítva megsemmisíteni, amelyben a Piroschka cselekménye játszódott. Nemcsak a szabad piac és a tervgazdaság ellentéte volt ez, hanem a demokráciáé és a diktatúráé is. Mintha megfordultak volna a szerepek: 1933 és 1944 között Magyarország volt szabadabb, 1949-től viszont már Nyugat-Németország képviselte a fejlődés demokratikus útját.

Még valami furcsa ebből a szempontból. Hartungot az 1930-as évek közepétől írói szilencium sújtotta, emiatt csak dramaturgként kereshette kenyerét.⁹ 1954-ben viszont még a nemzetiszocialista diktatúra említését is kerülte, mintha kitörölte volna azt az emlékezetéből. Az ígéretes jelenből abba a múltba vágyott vissza, amelyben még nem lehetett sejteni a nemzetiszocializmus és a II. világháború borzalmait. Mint akkoriban oly sok német, ő is szeretne volna elfelejteni, maga mögött hagyni az 1933 és 1945 között történeteket, s ebben magyarországi látogatásának felidézése is segítette. Ráadásul 1954-ben a németek éppen a magyarok „aranycsapata” felett aratott győzelemmel lettek labdarúgó világbajnokok, ezáltal 1945 óta először vallhatták meg ismét nyíltan nemzeti öntudatukat, s szinte törvényszerű, hogy igyekeztek megfedkezni a szörnyű közelmúltról. (Csak zárójelben jegyzem meg: a Piroshkához hasonlóan a német VB-cím, a „berni csoda” jelentőségét is több dokumentum- és játékfilm – a legismertebb a 2003-as – méltatta.) Bár így a nemzetiszocializmus okozta német trauma kibeszéletlen maradt, akárcsak a magyarországi németek 1946 utáni, részbeni kitelepítése vagy az 1944–1945-ös, több százezres magyar menekülthullámból mintegy 20 000 magyar nyugat-németországi letelepedése,¹⁰ Hartung több, elsősorban Breslau 1944–1945-ös védelméről szóló művében is középpontban állt a háborús szenvedések bemutatása. Miként egy másik regénye kapcsán találóan megjegyezték: Hartung igyekszik a jelent a múltban, az aggályokat a poézisben feloldani.¹¹

A Piroshka-film forgatásának esztendejében, 1955-ben térhettek haza az utolsó német hadifoglyok a Szovjetunióból, és ekkor mutatták be az osztrák Sissit is, amely a Piroshkával együtt mindmáig a legsikeresebb – napjainkban is sokszor játszott – német nyelvű filmek közé tartozik. Mindkettőnek komoly identitásképző szerepe lett. A németek a szimpatikus, ám archaikus állapotok között élő magyarok, az ekkor függetlenné vált osztrákok pedig az egykori Monarchia nagyságán keresztül szemlélték újra erősödő államukat – és persze önmagukat – ezekben a német nyelvterületen oly közkedvelt „népies filmekben” (Heimatfilm).

Éppen ezáltal értékelődött föl és vált olyannyira népszerűvé a Piroshka, amely akár egy Magyarországra helyezett népies regénnyel (Heimatroman) is rokonítható, és egy olyan települést tett Németországban egy csapásra ismertté, amelyről korábban Magyarországon is alig tudott valaki.¹² Hartung egyébként már 1951-ben földolgozta a témát, amikor a Bajor Rádió számára 30 perces rádiójátékot készített róla.¹³

A Piroshka és más művei sikerességéhez nagyban hozzájárult, hogy újságíróként, dramaturgként, forgatókönyvíróként dolgozva kiválóan elsajátította szakmája legfontosabb fortélyait. Tudta, amit ma minden creativ writing tanfolyamon az emberek agyába vésnek: fel kell kelteni az olvasó érdeklődését, valódi párbeszédekkel tarkított, a feszültséget végig megőrző, a felesleges, unalmas részeket elhagyó, a karaktereket egymástól elkülönítő, fejlődésükre is kitérő, a történetnek valamiféle ívet adó szöveggel lehet „lehetetlen könyvet” írni. Mindezzel Hartung tökéletesen tisztában volt, de ezen túl szépírói erényei is voltak. A magyar környezetben pedig olyasmire talált, amit a különlegességre kíváncsi közönség

örömmel fogadott. És természetesen mi, a pozitív színben föltüntetett magyarok is boldogok vagyunk ettől, hiszen reánk nézve a Piroshka sok mondata kifejezetten hízelgő. Mindezen túl hálás és örök a téma: a szerelem, a fiatalság, a nosztalgia egy sohasem igazán úgy volt, mégis idillinek érzett múlt iránt – de a humor és az önirónia is a könyv szerethetőségét erősítik.

Hartungnak persze, mint mindannyiunknak, részben szelektív volt az emlékezete, részben pedig tudatosan változtatott az egykor törtéteken. Piroshkát valójában Katalinnak hívták és nem a kutasipusztai állomásfőnök, hanem egy hódmezővásárhelyi gazdacsalád lánya; nem 17, hanem mindössze 13 esztendő volt – valószínűleg emiatt is maradhatott plátói a szerelem –, és Siófokra sem utazott a regénybéli Andreas után. Nem a pusztai vasútállomáson, hanem a hódmezővásárhelyi Fekete Sas bálján ismerkedtek össze. 1965-ben Budapesten újra találkoztak, ám a beszélgetés annyira megviselte „Piroshkát”, hogy másnap már beteget jelentett. Többé nem is látta Hartungot, aki a Kutasipusztából immár Székkutasra átkeresztelt településre is ellátogatott. Itt a regény valóság tartalmára vonatkozó kérdésre állítólag csak annyit válaszolt: „Tudjátok, az író hazudhat.”¹⁴

Ugyanakkor vendéglátóját, Csiky János körorvost Hartung valódi nevén szerepeltette a regényben, s a regényben megörökített személyes élményei mégiscsak az 1920-as évek elejének hangulatát tükrözték. Magyarország területére érkezésekor azonnal elkezdődött az elszakadás a szülőföldjétől: az Erzsébet királyné nevű hajóról barnára sült gyermekeket látott játszani, a vízbe ugrani, s egzotikumot sejtő gondolatai földrésnyi távolságba kerültek otthonától.¹⁵ Mikor este Budapestre ért, elcsodálkozott a kivilágított város szépségén, lenyűgözőnek érezte a látványt, s rögtön megfélekezett a háború, a forradalom és az infláció megpróbáltatásairól, az átszenvedett spanyolnáthától és az előző esztendők éhezéséről.¹⁶

Kutasipusztán aztán felfigyelt a magyar nyelv különösségére, „zavarosságára” és káromkodásokban való gazdagságára is.¹⁷ Ugyanígy megragadta a bécsi németben nemrégiben még használt kifejezés, a „Mulatschag” is. Mikor ennek jelentésére rákérdezett, Csiky körorvos felesége felvilágosította, hogy ez táncot, italozást, éneklést, vidámságot takar. A magyar történelem máig ható traumáját, az ezeréves államkeretet szétszakító 1920-as békeszerződés fölötti fájdalmat is tapasztalta, s részben megértette. Házigazdája, a regényben többnyire Onkel Johannként megjelenő Csiky János a régi, nagy és gazdag Magyarországról mesélt, amelyhez képest a trianoni szegény és nyomorúságos volt. De hozzátette azt is, hogy mindennek ellenére mégis élnek.¹⁸ Először még nem, de később már felismerte a társasági összejöveteleken szertartásszerűen ismétlődő fogadkozás, a „Nem! Nem! Soha!” jelentését is (Csikyné még azt is megmagyarázta neki: Trianon a háromszoros nemet jelenti magyarul). Sőt, amikor a hódmezővásárhelyi unitárius lelkésszel négy üveg tokaji elfogyasztása után ő maga kiáltotta a „Nem! Nem! Sohát!”, a lelkes annyira fellelkesült, hogy azonnal egy újabb üveg borért futott.¹⁹

A kellemes, „romlatlan falusi” környezetben mindenki Andreas kedvében akart járni, ami az állandó vendégszeretetben és kedvességben nyilvánult meg. Ehhez

járult, hogy a német diákok nemzeti hovatartozása miatt is mindenütt örömmel fogadták, benne a bátor világháborús szövetségést látták megtestesítve. (A főleg a második világháborúban használt fegyverbarátság kifejezés viszont egyszer sem fordul elő a kötetben.)

Hartung tehát, számos magyarság-ábrázolással szemben, valóban személyes élményeken alapulva mutatott be néhány magyar várost – a már említettek mellett még Orosházát is – és tájat. Persze a szerelem, s minden bizonnyal az előzetesen Magyarországról olvasott szépirodalmi munkák és útleírások sora kissé megszépítette a valóságot. A bevallottnál gazdagabbak lehettek a közvetett élményei. A regényben ugyanis a kutasipusztai, „pásztoröltözékben” járó levélhordót hasonlította önmagához, amikor kifejtette, hogy a postás ugyanolyan homályos elképzelésekkel bírt Németországról, mint ő Magyarországról, amelyről csak a gulyás, a cigánybáró esetleg még Liszt Ferenc és Lehár Ferenc jutott az eszébe.²⁰ Fiatal és érdeklődő egyetemistaként ennél biztosan többet tudott rólunk, mire ide érkezett. Magában a 30 évvel később született műben pedig már szinte minden olyan, még a romantika korából örökölt, jórészt Nikolaus Lenau hatására a német nyelvterületen, de egész Európában elterjedt magyarság-klisé megjelent, amely az idegenforgalmi propagandát mindmáig táplálja, s a szabadság szinonimájává váló „puszta” idealizált képében tükröződik a leginkább.²¹

A regény cselekménye és megírása közötti időszaknak majdnem éppen a felezőpontján, 1939-ben jelent meg Eckhardt Sándor, a hitleri törekvésekkel élesen szembenálló jeles irodalomtörténész nagyszerű esszéje (A magyarság külföldi arcképe). Külön értekezés témája lehetne, hogy az erősen német-, pontosabban nemzetiszocializmus-ellenes kötetben (Mi a magyar?) kiadott tanulmány miként jelenhetett meg a berlini Friedrich-Wilhelms-Universität Magyar Intézetének hivatalos orgánumban, az Ungarische Jahrbücherben, ám ez most lényegtelen a témám szempontjából. Sokkal fontosabb, hogy Eckhardt máig ható érvénnyel elemezte nyolc évtizeddel ezelőtt azt, amihez nála sokkal közelebb máig sem jutottunk.

Jól látta, hogy az idegenforgalmi propaganda – akárcsak napjainkban – bőven megelégszik „a külföldi vázlatos, egy-két benyomásra szorítókozó igényeinek” kielégítésével. Annál is inkább, mivel: „Az idegen országokat járó utasnak nem az a célja, hogy olyasmit keressen a külföldön, ami kellemetlen érzéseket ébreszt benne, vagy pláne amit odahaza is megtalál. Sőt azt lehet mondani, hogy mindenki, aki egy országot meglátogat, már bizonyos eleve elképzelt fogalmakkal megrakodva érkezik és ezek megerősítését várja a megtekintendő országtól.”²² Így lehetett ezzel Hartung is, hiszen a magyarsággal kapcsolatos sztereotípiák: a puszta, a csikós, a gulyás, a csárdás, a paprika, a gémeskút, a népviselet, a cigánybanda, a Mulatschag vagy akár a kukoricahántás mind-mind megjelennek a Piroschkában. Maga a női keresztnév, a Piroska pedig a csinos magyar lányok szinonimájává vált 1954 után Nyugat-Németországban, ahol a Merian 1968-as füzeté a Magyarországról fontos tudnivalókat ebben a címben foglalta össze: „Csárdás, Puszta, Paprika, Gulyás, Barackpálinka, Primas, Kálmán, Juliska, Ich denke oft an

Piroshka”.²³ Ehhez társultak a fridzsider-szocializmus, a legvidámabb barakk és más hasonló kifejezések, amelyek – összevetve más, a Szovjetunió érdekszférájába tartozó országok jellemzésével – szintén pozitívnak voltak tekinthetők.

A Piroshka-kultuszra idegenforgalom épült és épül részben ma is. Az 1965-ben ismét odautazó Hartung mellett a Piroshka-film főszereplője, Liselotte Pulver is meglátogatta Kutasipusztát, ahol aztán Hartung posztumusz díszpolgár lett, emlékszobáját is kialakították, sőt, 2009-ben bronz mellszobrot avattak a tiszteletére.²⁴ 1972-en egy magyar újságcikk szerint már több éve, tavasztól ősziig kéthetente „egy autóbusznyi Piroshka-emlékkutató keresi fel Kutasipusztát”. Itt ugyan röviden időztek, ám a négy napos „Piroshka-Fahrt”-on – s ezt már magam teszem hozzá – a turisták az utazásszervezők hatékony közreműködésével bizonyára szorgalmasan gyűjtötték a már előzetesen, részben éppen a Piroshka olvasása vagy megtekintése alapján elképzelt élményeket.²⁵ Így nagy csalódás nem érthette őket. Két évvel ezelőtt pedig az azóta Székkutasra átkeresztelt település polgármestere kijelentette, hogy a jövőben is érdemes a Piroshkára alapozni idegenforgalmukat, amelyről a Németországban élő Berta János 2014-ben – egy különösebb visszhangot nem keltő magyar kiadás után – már több mint 50 000 példányban eladott németnyelvű kötetet jelentetett meg.²⁶

Mindez tökéletesen megfelel annak az értékelésnek, melyet a már idézett jeles tudós, Eckhardt Sándor vetett papírra: „Bizonyos az is, hogy az átlagember más népekről csak olyan sommás ábrázolásokban gondolkozik, amilyeneket egy-egy híresebb költői mű, regény, opera, vagy operett rögzített meg emlékébe. Mint ahogy a mi emlékünkből Carmen, a cigánylány és a torreádor a jellegzetes spanyolok, úgy képzei a külföldi népek érintkezésére jellemző sémával a magyart vagy feudális, sujtásos, pazarló nagyúrnak, vagy pusztai betyárnak, vagy jobbak esetében csikósnak, rosszabbik esetben cigánynak. [...] A háttérben ott [...] a »puszta«, mint a magyar nép egyetlen tájformája, ahol igazán otthon van [...]».²⁷

Lehet és szükséges is ezen berzenkedni, hiszen a magyarság életmódja, akárcsak más népeké, történetileg és térbelileg is rendkívül sokféle. Ugyanakkor be kell valanunk, hogy a Hartung-féle ábrázolás nagyon jól tett a magyarok németországi megítélésének. Jóval több német tud a regényről és a filmről, mint magyar. Emellett Németországban rádiójáték, színpadi mű – melynek frankfurti főszereplője az 1956-ban Németországba menekült Ferrari Violetta volt²⁸ –, hangoskönyv, sőt, Farkas Ferenc magyar komponista zenéjével musical is született belőle.²⁹ Magyarországon 1955-ben a film forgatását sem engedélyezték, ezért aztán a magyar emigránsok – zenészek, táncosok, énekesek és egy tanácsadó – közreműködésével készült alkotáshoz Jugoszlávia magyarlakta északi részén, Szabadka, Horgos és Zenta környékén készítették a külső felvételeket.³⁰ Hivatalosan Magyarországon azóta sem mutatták be.

A legfontosabb azonban, hogy Hartung nosztalgikus emlékezésének következtében a magyarokat pozitívan ítélték meg, ami az 1956-os magyar forradalom után lehetővé tette a Nyugat-Németországba menekült magyarok szíves fogadá-

sát, s közvetve az 1960-as évek közepétől korrekt magyar–nyugatnémet kapcsolatok erősödéhez is hozzájárult. Mindenekelőtt pedig kedvező képet alakított ki a magyarokról, s ez részben – mindenféle kedvezőtlen, politikai alapozottságú sajtótudósítás ellenére – még 2020-ban is él.

Köszönjük, Piroshka, érdemes gyakran gondolni rád ...

JEGYZETEK / NOTES

1. Christian Adam (2016): Der Traum vom Jahre Null. Autoren, Bestseller, Leser: Die Neuordnung der Bücherwelt in Ost und West nach 1945. Galiani. Berlin. 275–280. old.; Marc Reichwein (2016): Die Bestseller kannten keine Stunde Null. <https://www.welt.de/kultur/literarischewelt/article153971839/Die-deutschen-Bestseller-kannten-keine-Stunde-Null.html>
2. Anna-Lena Nowicki (2008): Piroshka und Co. Zum Ungarnbild im deutschen Spielfilm. Hg. Wolfgang Aschauer. Professur für Kultur- und Länderstudien Ostmitteleuropas, TU, Chemnitz.
3. Bár Hartung története számos fiktív elemet tartalmaz, itt valós személyiségről van szó: Csiky Jánosnak hívták a falu orvosát. Erről többek között ld. a jelenleg Székkutasnak hívott egykori Kutasipusztá honlapját: <http://szekktutas.hu/article/49/Hugo-Hartung-es-a-Piroska-kultusz>; A vásárhelyi tanyákon szolgáló, 54 évesen elhunyt Csikyról: Egy tragikus életű orvos halála. Magyar Hírlap. 1926. december 16. 9. old.
4. Tóth Imre egykori székkutasi református lelkész kutatásaiból tudjuk, hogy Piroshkát, a helyi gyógyszerész leányát, valójában Katalinnak hívták (Draskovics Pálné Késői Katalin): <https://www.gyulaihirlap.hu/107742-piroskat-eredetileg-katalinnak-hivtak> és <https://www.delmagyar.hu/hodmezovasarhely-es-kornyeye/hugo-hartung-nyomaban-szekkutason-2685775/>
5. Hugo Hartung (1977): Ich denke oft an Piroshka. Ullstein. Frankfurt a. M.–Berlin–Wien. 155, 157.
6. Karinthy Frigyes (1935): „Szomorú vasárnap”. A halhatatlan giccs. Pesti Napló. 1935. november 10. 9. old.
7. Karinthy Frigyes (1933): Egy téma író keres. Korszerű elégia. Pesti Napló. 1933. november 19. 39. old.
8. Sándor Csík (2005): Die Flüchtlingswelle nach dem Ungarn-Aufstand 1956 in die Bundesrepublik Deutschland, insbesondere nach Hamburg, und die Aufnahme und Eingliederung der Flüchtlinge. In. Almanach II (2003–2004). Deutsch-Ungarische Gesellschaft. Berlin. 207–246 old.; Aus Ungarn nach Bayern. Die Integration der Ungarnflüchtlinge im Freistaat Bayern 1956–1973.
9. [https://de.wikipedia.org/wiki/Hugo_Hartung_\(Schriftsteller\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Hugo_Hartung_(Schriftsteller))
10. Rita Kiss (2018): Magyaren in Deutschland (1945–1950). Die 1945er ungarischen Emigranten in Bayern. In. Ungarn Jahrbuch 34. 125–143. old.
11. Az 1963-as Süddeutsche Zeitungban megjelent kritikát Konrad Werner idézi: <https://kulturportal-west-ost.eu/biographien/hartung-hugo-2>

12. Kristin Kopp (2006): Ein östliches Traumland im westdeutschen Heimatfilm. Kurt Hoffmanns ‚Ich denke oft an Piroshka‘. In: Gregor Thun (hg.): Traumland Osten. Deutsche Bilder vom östlichen Europa im 20. Jahrhundert. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen. 138–156. old.
13. Ich denke oft an Hugo Hartung. <https://www.br.de/radio/bayern2/sendungen/bayerisches-feuilleton/piroschka-in-muenchen-piroue100.html>
14. Borzák Tibor (2013): Piroška elmulasztott csókja. Szabad Föld. 2013. március 8. 13. old.
15. Hartung (1977) 8–9. Kissé túlzónak érzem azt a megjegyzést, amely szerint Andreas mindenféle civilizációs vívmányt hiányolt Magyarországra érve: Kopp (2006) 150.
16. Hartung (1977) 15.
17. Uo. 38, 128.
18. Uo. 55, 59.
19. Uo. 78, 84.
20. Uo.. 65.
21. Részletesebben: Járosi Katalin (2003): „Paprika, Pušta, Piroshka”: magyar mítosz és magyar valóság a német útikönyvekben. In: Fejős Zoltán–Szijártó Zsolt (szerk.): Helye(in)k, tárgya(in)k, képe (in)k. Néprajzi Múzeum. Budapest. 2003. 59–72. old.
22. Eckhardt Sándor (1939): A magyarság külföldi arcképe. In: Szekfü Gyula (szerk.): Mi a magyar? Magyar Szemle Társaság. Budapest. 87–136, az idézet: 127. old.
23. Kiss Jenő (1974): Gondolatok német anyanyelvűek magyartanításáról. Magyar Nyelvőr. 1974. 62. old.
24. https://www.kozterkep.hu/12166/Hugo_Hartung_Szekkutas_2009.html; A szobor alkotója Lantos Györgyi. Ld. még: <https://www.hodmezovasarhely.hu/content/index/id/11995>; R. Kiss Kornélia (2013): Sokat gondolnak Piroshkára. Magyar Nemzet. 2013. október 26. 15. old
25. Szokoly Endre (1972): A pusztá nyáron. Magyarország. 1972. június 25. 32. old.
26. János Berta (2014): Auf den Spuren von Piroshka und Hugo Hartung. Worms Verl. Worms. 2014. A kötet először magyarul jelent meg: Berta János (2012): Hugo Hartunk nyomában. Orosháza, 2012.
27. Eckhardt (1939) 127–128, 130. old.
28. A darabot először a berlini Hebbel-Theater mutatta be 1958-ban, Ferrari Violetta Hamburgban játszotta ennek főszerepét: Hamburgi beszélgetés Ferrari Violettaival. Valóság. 1982/7. 126–128 old.; Kéri Edit: Meghalt Ferrari Vilcsi – 84 évet élt. Kapu. 2014/6–7. 74–77. old.
29. „Sokat gondolok Piroškára”. Film Színház Muzsika. 1970/21. 13. old.
30. „Ich denke oft an Piroshka”. Délamerikai Magyarság. 1956. február 24. 4. old.